

בדיחה על יהודי, יהודיה וארבע פרות

יעקב אשבל

אדם יושב לאכול, אדם הולך לעבוד, אדם הולך לים כדי לחטוא בעיניו או למועדון אפלולי כדי לשתות עד שכרון חושים. הוא בטוח שהקב"ה הכי רחוק משם, שברצונות הכי נמוכים שלו אלוקים לא נמצא. כל אדם חושב שהוא רחוק מהקב"ה. שמה שהוא רוצה מרוחק מהאלוקים. עד שמישהו מרים את הפרגוד שמאחורי גבו ומגלה לו שאלוקים עומד ממש שם, צמוד אליו. ואז כולם צוחקים: צחוק של הקלה או צחוק של לעג.

אדם בטוח שהאלוקים נמצא בתורה, במצוות. כשאני לומד תורה אני צדיק, וכשאני מתעסק עם 'העולם הזה' אני בינוני במקרה הטוב, ובמקרה הרע – רשע. אך מה אעשה שיש לי צמא אדיר לדברים גשמיים, גופניים, נפסדים: כבוד, כסף, תאוות הגוף? אז אנו יוצרים דיכוטומיה, הפרדה חדה בחיינו: כשיש לי כח אני מתחבר אל מקור החיים, אל הרוח, אל התורה – וכשאין לי כח אני נמשך לדברים המפתים של זה העולם.

ליצחק אבינו היתה יכולת מרשימה להתמודד עם המבוכה שלנו כבני אדם מפני הגשמיות, שאנו כרוכים אחריה באופן חסר תקנה. במקום לחפש צידוקים, הוא פשוט מגחיק את הפחדים שלנו, את האימה שאנו חשים בעת מפגש עם היצר שלנו ועם חוסר היכולת שלנו להשתחרר ממנו לחלוטין. השם שלו מעיד על כך: יצחק. בדיחה טובה תמיד יכולה לשחרר מבוכה או מתח. וכיצד יצחק מגחיק את האימה? אומר הפסוק כך:

והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו.¹

דורש² האדמו"ר הזקן³ את הפסוק כך: יצחק מצחק, מגחך, באמצעות רבקה אשתו. אז מיהי רבקה?

רבקה היא אישה שמסוגלת להכיל את הצדדים האפלים הקיימים בה, ושמה מעיד על כך: בעברית, פירוש המילה רבקה הוא מתקן שניתן לקשור אליו מספר בהמות יחד. אלוקים ברא אותנו עם גשמיות מורכבת ממספר מאפיינים, שכל אחד מהם בעייתי בפני עצמו: מצד אחד אנו אוהבים, מתאוים, נמשכים לבני אדם אחרים, רוצים לקבל מהם אהבה – לעתים ללא פילטרים, ללא סינונים, ללא גבולות. אנחנו גם אוהבים אוכל וכסף – עד כדי התפטמות לעתים. מהיבט אחר של הגשמיות שבנו, יש לאדם נטיה לראות תמיד את הצד המפחיד, המתחרה, האלים שבזולת, הצד שמנסה לעקוף אותי ולקמבן על חשבוני – וממילא זה מעורר אותנו לאלומות וכעס כלפי אחרים. אדם כזה גם מתייחס אל ההנאות שהעולם מציע כאל סכנה ממנה יש לברוח, וכמה שמהר יותר – טוב יותר. את שני הצדדים הללו ניתן להמשיל לשתי בהמות קטנות שמתרוצצות בתוכנו, וכל פעם אחת אחרת משתיהן מצליחה להפיל אותנו בפת, בדרכה שלה: האחת לעבר אהבה מופרזת, לעבר מרדף חסר גבולות, ולעיתים גם חסר תכלית, והאחרת – אל עבר השנאה.

היכולת של רבקה היא לחבר בין הבהמות: את הצד המתאוה שבנו נוכל לרסן באמצעות האימה שמא הסביבה תפגע בנו, או שמא בגלל עינינו הגדולות נפגע בעצמנו או בסביבתנו. ואת הפחדים שלנו מסביבתנו – נרסן באמצעות אהבה ורצון לחיבור לכל אדם באשר הוא אדם. כאשר הרבקה מחברת את השוורים יחד, היא מובילה אותם לבצע עבודה שמשלבת את האיכויות שבכל בהמה – וכך ליצור שדה מפואר, ולא גינה הרוסה מרמיסות השוורים. הבהמות

¹ בראשית כ"ו, ח.

² שלא על פי הפשט, כמובן.

³ תורה אור, עמוד 36, פרשת תולדות, דיבור המתחיל 'מים רבים'. הוצאת קה"ת, כפר חב"ד התשנ"ב.

קיימות בתוכנו תמיד – השאלה היא האם יודעים לתעל את האנרגיות שלהן לכיוון חיובי, או רק מנסים לברוח מהן (או שמא אולי להיכנע לבהמיות).

יחזקאל אומר על הבהמות שהוא רואה במרכבה האלוקית, שהן לא נלחמות זו בזו, אלא הולכות יחד: "חבורות אישה אל אחותה"⁴. ועל כך אומר אדמוה"ז (ההדגשה שלי):

שהן בבחינת חיבור והתכללות. שעל ידי זה דווקא 'והחיות נושאות את הכסא' משום שעל ידי ההתכללות וחבור המדות יחדיו – על ידי זה מתעלים וממשיכים מבחינה עליונה מאוד, ששם כל המידות כלולים יחדיו.

כאשר האדם יודע לאחד את הבהמות שלו יחד, ולעבוד נכון עם כל האנרגיות האדירות שבהן, הוא מצליח להנכיח דווקא באמצעותן את הקב"ה. ובמשל חיות המרכבה, שמתאר יחזקאל: כאשר הבהמות השונות קשורות יחד, יש להן כח לשאת את המרכבה – כלומר, להיות נשאות לגילוי השכינה. מה שיפה הוא, שהאדמו"ר הזקן מעוניין בגולמיות של הבהמות. הוא לא מעוניין לשים עליהן משקפיים וללמד אותן פילוסופיה, כי זה גורם להן לאבד את החן שלהם. האריה הוא יפה ומרשים בעצם האריות שבו, בעצם העוצמות הטמונות בו. גם השור מלא חן בעצם הכוחות החייתיים שלו.

כאשר מדובר על רבקה של ארבע בהמות, אני מעוניין להציג את החיות הקטנות שבנו, אותן מנסה רבקה לקשור יחד: האחד הוא הצד האוהב, שעלול לאהוב ללא גבול, גם את מי ומה שלא נכון לאהוב. השני הוא זה המפחד תמיד: מעצמו, מאחרים, מהקרובים לו ומהרחוקים ממנו. זה שהפחד שלו לעולם ימנע ממנו לזכות לאינטימיות, לתת אמון. הבהמה השלישית היא זו שמנסה לאחד בין האהבה לבין הפחד, ויוצרת מעין אמצע, שהוא מבורך כשלעצמו – אך אם הוא משתלט על המערכת, הוא יוצר בינוניות נפולה: האדם גם לא אוהב, וגם לא מפחד. הוא פשוט מתייחס לכל דבר במין ענייניות, מעין גישה כלכלית יבשה ונטולה חיות, נטולת ארוס, נטולת תשוקה. הבהמה הרביעית היא הרצון

⁴ יחזקאל א, ט.

בהתענגות, שמוביל את האדם לחוסר מוטיבציה לעשייה ('באנו ליהנות, לא לעשות'). ההתענגות הזו יכולה להיות יפה כשלעצמה, אך אם היא משתלטת על חיי האדם – הוא הופך לבטלן, ומכאן הוא גם עלול ליפול לדכאון: או שהוא שיכור ושמת, או שהוא חווה הנגאובר, ואז רץ לשותת כדי להעביר אותו.

כאשר אנו מביטים לנוכח השדה של החיים שלנו, ומזהים במרכזו חור שחור, תהום – הנטיה שלנו היא לברוח. לגדר היטב את אותה התהום, כדי שלא יגוחו ממנה כל השדים האפלים שבה וימיטו עלינו קלון. כדי שזכרו של החטא לא יאיים למשוך אותנו אל אותה התהום עצמה, ולהטביע אותנו בה. אך עם הזמן, התהום מתרחבת. נערה שחוותה בילדותה אבא שיכור ומכה ואמא דיכאונית, לא תוכל לאבד את הזכרונות הללו לעולם. גם אם היא תנסה להיות 'סתם' בנקאית או מורה – הביוגרפיה שלה תלויה ועומדת, והיא תמשיך להשפיע על חייה הבוגרים. התהום אינה נעלמת, ובמובנים מסוימים אף מתרחבת – ואז אנו שמים סביבה עוד גדרות, ומרחיבים את השטח המפורז אליו איננו מתקרבים. אנו כורתים מעין הסכם עם השטן, חוזה לא כתוב: אנחנו לא נתקרב אל המחוזות שלו – אבל הוא גם לא יפלוש אל המרחבים בהם אנו מתנהלים ביום-יום.

אלא שלחתום הסכם עם השטן זה לא כדאי, כי כאמור השטן הזה מתקרב אלינו עוד ועוד: אותה הנערה שניסתה לברוח מההיסטוריה שלה, תגלה בבגרותה שהנה גם לה יש מרה שחורה. גם בתוכה יש ייאוש ואכזבה, חולשה ודיכאון. והתהום מתרחבת ומתרחבת.

בנקודה זו באה רבקה ומבצעת שידוד מערכות: במקום להביט על החור השחור כתהום, היא מביטה עליו כעל באר. היא יורדת אל מכמניו בכדי לשאוב ולהעלות ממנו מים חיים – אנרגיה בראשיתית זכה ואדירה, שבכוחה לחדש גוף ונפש. היא יורדת אל מחוזות האלימות, הניכור והייאוש שבביוגרפיה שלה – ומעלה משם חיפוש, צימאון של תקווה. תחת האלימות יעלו עוצמות מכוונות היטב, ותחת הניכור יעלה הצמא האדיר לחיבור של אמן, אהבה וקרבה, תוך שמירה על גבולות של תיקון.

בזכות ירידתה אל הבאר שואבת רבקה עוצמות, שבכישרונה היא יודעת כיצד לחבר אותן יחד, אל המקום בו מרוב הכלת הניגודים – מגלים את השורש, את נקודת הבסיס המשותפת להן. התורה מבקשת ליישר את האדם, לסייע לו לעצב את עצמו כנזר הבריאה, כיצירה אלוקית יפה מאין-כמוה – אך לשם כך יש צורך שהאדם יביא את חומרי הגלם מהם הוא עשוי. אותה התהום, אותה הבאר שפגשנו קודם, היא אמנם מפחידה; אך היא תמיד נמצאת במרכז אישיותנו, בנקודה הבסיסית ביותר שבמשאבי הנפש והרוח של האדם.

נמשיך את מסענו בפסוק משיר השירים:

מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, ונהרות לא ישטפוה.
אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה – בוז יבוזו לו.⁵

אדמוה"ז מפרש⁶ את תחילת הפסוק באופן מעניין: האהבה לקב"ה היא צמא אדיר. כל כך אדיר, שהוא צורב בגרונו, מעיץ אש פנימית שמניעה אותנו לחפש מים שירו אותנו, ש'יכבו' את הצריכה שנוצרת מהניתוק שאנו חווים מהאלוקים. אם כן, מה עושים כשיש שריפה? פותחים צינור כיבוי אדיר בעוצמתו, ומנסים לכבות! אלא, שמים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה! רעש וצלצולים לא יעזרו. **התורה נמשלה למים: כמויות אדירות של מלל שנשפך בנושא היהדות לא מצליחות לכבות את האש שבוערת בכל יהודי.** את אותה האש שמובילה אותנו לבקשת אלוקים אדירה, ובה במידה גם לחיפוש אדיר אחר תענוגות העולם הזה. היהודי מרגיש שבתי המדרש, שיעורי התורה, אמירת התהילים, ספרי ההלכה ודפי הגמרא – לא מרוויים את צמאנו. אז הוא הולך לחטוא, או אולי ממשיך להטביע את עצמו בים התלמוד. אבל הוא עדיין מרגיש שמהו מפוספס. שיש לו צמא אדיר לגעת באינסוף, והוא לא מצליח לממש אותו. כולם מרגישים מפוספסים: גם הצדיק וגם הרשע.

ישנו אירוע ייחודי המתרחש פעם אחת בשנה, בו גם הצדיקים הגדולים ביותר רוקדים עד טירוף חושים, באופן שלא היה מבייש את המסיבות הנחשבות ביותר

⁵ שיר השירים, ח.

⁶ תורה אור, שם.

של תל אביב: המדובר הוא ב'שמחת בית השואבה'. במהלך חג הסוכות מתכנסים כל העם, יחד עם גדולי התורה שבדור, והאחרונים מקפצים ומפזזים ללא הרף תוך הפגנת אקרובטיקה מרשימה ופרועה למדי, והולכים לשאוב מים עבור בית המקדש. במובן מסוים, **מקור המים** קצת מפתיע. אנו כבני אדם מאמינים שהמים (שנמשלו לתורה, לרוחניות) הם מטאפיזיים, קרי: מנותקים מהגשמיות, או לפחות מתעלים מעליה. והנה את המים עבור בית המקדש, שואבים דווקא **מתחת לעפר**, מתחת לגשמיות. 'מים חיים', הכשרים לניסוח על גבי מזבח ה' בבית המקדש, אינם מי נהרות, מים עיליים שמעל העפר-הגשמי. את המים אנו שואבים דווקא **מתחת לעפר**.

באופן מפתיע, רוב רובה של התורה בנוי מתוך החיים היומיומיים ביותר: מה עושה אדם כאשר הוא חורש את שדהו ומהי רמת החיוב שלו במס (מעשר), כיצד מחממים אוכל בשבת, כיצד בנוי הסכם ממון בין איש לאשתו (כתובה) וכו'. יהודים אלפי שנים עסקו בסוגיות שלכאורה הן האזרחיות והחילוניות ביותר! תנו לאוכלי החזיר להתעסק בקטנות ולקבוע מי חייב במיסים ומי לא, ותעסקו ברוחני, בנאצל, במופשט! אך לא כן! יהודים מתעקשים לשאוב מים מתחת לאדמה, מתחת לעפר, רוחניות שהיא תחתונה יותר מהגשמיות עצמה. בראש ובראשונה מבין הסיבות הרבות יש למנות את העובדה הנצחית, שלעולם הרוחניות שלנו תהיה כפופה לגשמיות (בני אדם מוכרחים לאכול, אך לא בהכרח להתפלל).

רבקה היא בדיוק מי שעל מנת למלא את היום-יום הגשמי שלה ברוחניות – לא מטפסת למעלה לשמיים, אלא יורדת דווקא למקומות הנמוכים. על מנת למלא את כדה במים, היא יורדת אל המעיין. היא אינה בוחרת ללכת לנהר השופף – אלא שואבת מן המעיין. המעיין השקט אמנם, אך שמימו חודרים עמוק מאוד. מי המעיין הם מים ייחודיים שהוכיחו את כוחם: בניגוד למי הנהר ששופפים על פני הקרקע, מי המעיין הם המיעוט השקט שפשוט חודר לאט אבל בשיטתיות אל שכבת הסלע המגושמת, העבה, החומרית, הגסה – ומצליח להבקיע אותה. מי המעיין מצליחים להזרים אנרגיה של קדושה, של מים חיים – אל עומק הגשמיות עצמה.

רבקה לא גומרת את הש"ס מדי-יום וגם לא מהדרת לאכול רק את הבד"ץ שלנו. היא אינה מסתגרת בדל"ת אמותיה, אלא באה במגע אינטנסיבי, יומיומי, עם הגשמיות – ולבסוף אכן מצליחה להבקיע אותה, ולחיות, לחיות ממש; חיים שיונקים מהאלוקי, דווקא בתוך המארג הגשמי המורכב של חיי היומיום. היא מסתובבת ברחובות המטרופולין השוקק, ומוצאת את אלוקים בכל פינה של העיר האנרגטית הזאת – דווקא היכן שהרוחניות אילמת, לכאורה. לכאורה, מפני שאמנם שם הרוחניות היא שקטה – אך נמצאת בכל מקום, ורק מחכה ליצחק שיסיר את הפרגוד.